

Dilin Yapısı

Tercüme

ve Sadeleştirme

Dil, Cenab-ı Hakkın tabiat ve tarih mektebinde fitrat ve hissiyat lisanıyla insanoğluna talim ve ihsan ettiği büyük bir hakikat ve gayet lezzetli bir nimettir.¹ Dilin eski ismi lisandır. Lisan; yapısıyla, gramer ve kelimeleriyle soyut ve manevi bireylerden, kelime ve cümlelerden oluşan bir ümmettir. Her ümmetin kanunu ve yasası olduğu gibi, lisanın da kanunu ve şeriatı; Nahiv, Belagat ve Mantık ilimleridir.²

Üstad Bediüzzaman, bu üç ilim dalındaki yüzlerce kaide ve sanat nüktelerine ilaveten Muhakemat'ta, Unsurul-Belaga kısmında altmış kaide ve sanat yöntemini daha açıklıyor ve gösteriyor. Muhakemat'ın bu kısmı, on iki meseledir. Her meselede, en az beş belagat kaidesi ve sanat yöntemi anlatılıyor. Üstad, dilin bilinen bütün kaidelerini Kur'an içinde aramış, bulmuş; fakat Kur'anın belagat mucizesinin bunlara münhasır olmadığını görmüş. İkinci bir sefer Kur'anı belagat mucizeliği açısından ele almıştır. Kur'anın mucizevî yapısının başka hangi kaide ve meziyetlerden kaynaklandığını aramıştır. Elde ettiği sonuç bu Unsurul-Belaga'daki 12 Mesele içinde anlatılan kural ve kaidelerdir. Üstad bu kural ve kaideleri tespit ettiği sırada Muhakemat ve Münazarat'ı yeni yazıyordu; kitap bazında yazarlık hayatına yeni başlamıştı. Bu nazarla bu iki temel kitaba baktığımızda Üstadın, bu iki kitapta bu 60 kuralı çok başarılı bir şekilde kullandığını görüyoruz. Daha sonra bunları Risaleler içinde çok dahaengin bir üslupla kullandığını anlıyoruz. Abdülkadir Badıllı Ağabey, bu hakikatin farkına varmış ki, Risale-i Nur'un bu yönünü bilmeyenler, Risaleleri sağlıklı olarak tercüme edemezler, diye beyan etmiştir.

Bu 60 belagat kaidesi ve sanat yöntemi içinde en önemlisi Üstadın şu sözüyle ifade ettiği manevi gerçektir. Ki bu hakikati daha sonra Mesnevi-i Arabî'de tekrarla anlatmıştır.

“Bir metnin manası, cümlelerde ve kelimelerde değildir. Asıl mana, öyle bir ruhtur ki; müellif onu o metnin içine üfler. Sen o manayı herhangi bir cümlede veya kelimedede göremezsin.”

Bu temel bilgilerden sonra hemen hatırlatalım ki, Risale-i Nur'un dili Kur'an Arapçasıdır. Veya gelmiş-geçmiş en zengin dil olan Osmanlıcadır. Demek iyi derecede Nahiv, Belagat, Osmanlıca ve edebî sanatları bilmeyenler, Risaleleri tercüme edemezler. Hele hele hiç sadeleştiremezler. Çünkü Üstad, İki Mekteb-i Musibetin Hatimesinde anadilinin özelliklerini anlatırken **“Lisan, insan ruhunun, insan hiss ve bilincinin yansımastır”** diye söylüyor. Bugünkü nesiller ise Nahiv, Belagat, Sarf ilimlerini ve Osmanlıca'yı bilmedikleri gibi; hiss ve şuur

¹ Kızıl İcaz ve Muhakemat

² Kızıl İcaz

olarak da Avrupa'nın ve yerli Avrupalıların tahribatına maruz kaldıkları için dilde, edebiyatta, hissiyat ve bilinç alanında en sefil seviyededirler, diyebiliriz.

Ayrıca bir metni tercüme veya sadeleştirme dedikleri bugünkü dile adapte etme, tercüme eden veya sadeleştiren kişinin en az metnin müellifi kadar, o konuya ve konuda kullanılan dilin özelliklerine hâkim olması gerekir. Çünkü kelimeleri meal-i zahiriyle çevirmek, o metindeki manayı vermiyor. Çünkü meal ayrı, mana ayrı bir şeydir. Ayrıca iş, meal bazında ele alınır, iştirak denilen bir kelimenin birkaç manaya gelmesi, teradüf denilen birkaç kelimenin tek bir mana için kullanılması, mealde gözetilmediğinden ve meale edebî sanat kuralları yeniden tatbik edilemediğinden çevrilen metin, çoğu zaman kitabın maksut manalarının aksini netice verir.

İlim adamlarının çoğunun farkına varmadığı bir nokta da şudur: Osmanlıcanın cümle yapısı genellikle bugünkü Türkçenin cümle yapısından farklıdır. Sadeleştirme ile kelimeler ve deyimler değişirken cümlelerin çoğu Osmanlıca kaldığından, tuhaf, zayıf ve ifade gücü olmayan bir metin ortaya çıkıyor. Hâlbuki zayıf ve tuhaf bir üslup, karşı tarafı ikna edeceğine; onun söz konusu olan kitabı veya makaleyi reddetmesine sebep olur. İslam dünyasının bugünkü mağlubiyetinin bir sebebi de Müslümanlar içinde güçlü kalemlerin olmayışındır. Üstad 20. Sözde *Ahir zamanda bütün kuvvet, dil, edebiyat ve tarz-ı ifadeye dökülecektir*, dediği halde Müslümanların çoğu, meselelerin çözümünü daha çok siyasette ve parada arıyorlar.

Demek güçlü edipler olsa, kelimeleri sadeleştirdikleri gibi üslup ve cümleleri de bugünkü dile çevirseler, bu zaaf bir derece giderilebilir. Fakat Türkiye'de bu derecede iki dile hâkim insanımız yok gibidir. Bu ince meseleyi görmek için Amak-ı Hayal kitabının orijinali ile on iki ayrı sadeleştirmesini karşılaştırın; kitabın manalarının yüzde kırk civarında hem de en önemli meselelerde kaybolduğunu göreceksiniz.

Bütün bu ilmî ve haklı mülahazalara rağmen başta Kur'an olmak üzere temel kitaplar, başka bir dile aktarılamaz demek, fitrî ve haklı bir iddia değildir. Nitekim Hristiyanlar ta ilk asırlarda yetmiş rahip ve âlim tarafından Kitab-ı Mukaddes'i değişik dünya dillerine çevirdiler. Ve bu gelenek yani ilmî heyet tarafından tercüme ve kontrol edilme bugüne kadar gelmiştir. Türkçeye çevrilen ve en son 1940'larda basılan Kitab-ı Mukaddesin Türkçe tercümesi de bu geleneğin bir ürünüdür; Arapça ve diğer tercümelerinden çok daha sağlıklıdır. Nitekim bütün allameliklerine rağmen Yahudilerin yaptığı Tevrat tercümesi, bu tercüme yanında çok sönük kalıyor. Fakat seksenlerden sonra bizim yerli Hristiyanlar, Cumhuriyet döneminin tahribatına ayak uydurarak bu güzel tercümeyi sadeleştirdiler; o metnin mucizelikleri kayboldu; dinsizlerin saldırılarına meydan açıldı. Maalesef Hristiyanların, kitapları için tarihte gösterdiği bu hassasiyeti, Müslümanlar Kur'an için göstermiyor. Onun için mealler Kur'anı yansıtacaklarına, Kur'ana kara bir gölge düşürüyorlar. Bunda meal yapanların dil ve edebiyata hâkim olmaları ile beraber; Kur'anın yoğunluğunun ve mucizevî yapısının da rolü vardır.

Risale-i Nurun tercüme ve açıklamaları ise, eğer âlimlerden ve ediplerden oluşan bir heyet-i ilmiye tarafından yeni nesillerin anlayabileceği bir üslupla, özenle seçilmiş kelimeler ve açıklamalar ile yapılırsa, temel kavramları ayrıca açıklansa, bütün insanlık için faydası ve katkısı çok olur; fire ve kaybı ise az olur. Evet, Risaleler, bugünkü nesillere aktarılması gereken bir

hazinedir. Eğer böyle yapılırsa, böyle bir iş kuru, ruhsuz, anlamsız bir sadeleştirme değil de, bir nevi şerh ve izah sayılır. Zaten Risale-i Nurda buna izin vardır.

Aslında Risale-i Nur dediğimiz hakikatler mecmuası, biri Barla öncesi; diğeri Barla ve Eskişehir; üçüncüsü Kastamonu ve Emirdağ olmak üzere adeta üç sefer tekraren, fakat farklı üslup, dil ve kalıplarda yazılmıştır. Risale hakikatlerinin birinci sefer yazılmaları, çoğunlukla Arapça olmuştur. Fakat bu üç sefer tekrara rağmen her yeni yazılışında Üstad, öyle gaybî ve manevi bir yoğunlaşma, ilham ve aşk yaşamış ki; bizzat kendisi, *Benim bunları değiştirmeye iznim yoktur*; diyor.

İşte bu gerekçelere rağmen ve gençlerimizin yüzde sekseni dinden ve imandan uzak iken; Risale-i Nur'a kimse dokunamaz, kimse bir şey yazamaz; Risale-i Nur'un şerh ve izahı bizzat Risalelerin cümle ve kelimeleridir; Risale-i Nur'dan sonra hiçbir kitap yazılmamalı; böyle bir teşebbüs tarihimize ve Üstadımıza hakarettir gibi bir vehmin hiçbir ilmî ve gerçekçi tarafı yoktur..

Hâlbuki Risale-i Nurun asıl sahibi olan Üstad Bediüzzaman, ta 1911'de Muhakemat kitabının 5. Mukaddimesinde şöyle diyor:³

“Mecaz, istiare ve diğer edebî sanatlar, zamanla gerçek manalarını kaybederler. Mana ışığını gösteren şeffaf birer lamba iken zamanla katı, kaba bir engel olurlar. Nitekim diller canlı oldukları için tarih boyunca yenilenir ve değişirler; bazen de ölürler. Eskilerin zevkine hoş gelen birçok kelime, hikâye, tasvir veya üslup, ihtiyarladıklarından, süslü yapılarını kaybettiklerinden yeni nesillerin genç hevesine uygun düşmüyor; dolayısıyla yenilenmeyi veya yeni bir kelime icat etmeyi veya değiştirme cesaretini sonuç veriyor. Bu kural, dilde geçerli olduğu gibi; tasvir, üslup ve edebî kurgularda da geçerlidir.

Öyle ise her şeyi meal-i zahiriye göre ele almamak gerekir. Demek gerçekçi ve araştırmacı olmak gerekir. Bu da dalgıç gibi, şimdiki zamanın etkilerinden sıyrılıp geçmiş zamanın derinliklerine inmek, akıl ve mantığın terazisiyle o meseleleri tartmak, her şeyin asıl menbaini bulmaktır.”

“Ey benim şu müşevveş (dağınık) sözlerimden usanmayan zat! Bu mukaddimeye dahi dikkat et. Bir hurdebin (mikroskop) ile bak. Zira bu asıl üzerine (bu temel yanıştan dolayı) pek çok hurafat (hurafeler) ve ihtilafat (bölünmeler) tevellüd ederler (doğarlar.) Mantığı ve belagati rehber etmek gerektir.”

Eski ile Yeni Arasında Sırat-ı Müstakimi Gösteren Bir Kural:

“Hadd-i evsatı (orta çizgiyi) gösterecek, ifrat ve tefriti (aşırılıkları ve gerilikleri) kıracak yalnız felsefe-i şeriatla belagat ve mantık ile hikmettir. (Hikmet bilim ve felsefe demektir.) Evet, hikmet derim, çünkü hayrı kesirdir (faydası daha çoktur.) Şerri vardır; fakat cüzidir. Usul-i müsellemedendir ki: (herkesçe kabul edilmiş kurallardan biri de) şerr-i cüz'i (küçük bir zarar)

³ Bu veciz ve derin parçanın bir kısmı, açıklama tarzında; bir kısmı da şerh şeklinde aktarılmıştır.

için, hayr-ı kesiri tazammun eden (büyük bir faydayı içeren) emri (işi) terk etmek, şerr-i kesiri işlemek demektir. Ehvenü'ş-şerri ihtiyar elzemdir; (daima, az zararlıyı seçmek gerekir.)

Evet, eski hikmetin (Yunan bilim ve felsefesinin) hayrı az; (teknolojiye ve sosyal hayata faydası az idi;) hurafatı çok; (çünkü laboratuvar ve test etme imkânı yoktu;) ezhan istidatsız (zihinler hazırlıksız,) efkâr taklid ile mukayyed (düşünceler taklit ile kilitli,) cehil (cahillik) avamda hükümferma (egemen) olduklarından selef (eski nesil büyük âlimler) bir derece hikmetten nehyettiler (yasak getirdiler...) Fakat şimdiki hikmet (bilim ve felsefe) ona nisbeten maddi cihetinden (teknolojik açıdan) hayrı çok, yalanı az; efkâr dahi hür; marifet (eğitim ve araştırma) hükümfermadır. Zaten her zamanın bir hükmü olmak gerektir.”

Üstad, bu gelişme sürecinin devrelerini Kızıl İcaz'da şöyle anlatıyor:

İlmî bir gerçek olarak bunu iyi anla: Lisan (dil) insan gibi, pek çok dönemler yaşamış; tavırdan tavra dönüşmüş, çağlar boyunca terakki etmiştir (kalkınmıştır.) İşte eğer şimdi, şimdiki anın barındırdığı geçmiş zamanın seli içinde parçalanan dilin yıkıntı ve tortularına bakabilersen, dilin yaşam tarihini ve onun kaynağını görürsün.

Dilin var olmaya doğru filizlendiği ilk dönem, sadece zayıf bir fonetiği yansıtan bir kısım harf tanecikleri devresidir ki, bu harf tanecikleri genel ses içinde gizlenmişti ve çoğu tabiat seslerini taklit ederek ifade gücüne erişiyordu.

Sonra duygu, istek ve manaların netleşmesiyle bu ses habbecikleri, hece diline doğru kalkınmıştır. Sonra niyet ve isteklerin çoğalmasıyla hecelerden birleşik dil yapısına doğru basamakları çıkmıştır. Uzak Doğu Dilleri bunun canlı belgeleridir.

Sonra, insanoğlunun maksatlarının dallanmasıyla, türetilmiş dil (sarf) haline yükselmiştir. Sonra, ince duyguların imtizaç ve birleşmesinden, görünmez gayelerin birbirini desteklemesinden dil, nahvî (gramer dili) seviyesine yükselmiştir.

İşte bu seviye, şimdiki ilmi Arapça dilidir ki, vecizelerin vecizelerini bile yapabiliyor. Uzun yapı imkânıyla beraber, en az enerji ile ifadeye müsait bir dildir.

Ve sonra, mecaz kelimelerin mürur-u zamanla gerçek kelimelere dönüşmesiyle, iştirak (bir kelimenin birkaç manaya gelmesi) doğmuştur. Bunun yanında, kelimeler arasındaki münasebetlerin unutulması ile sıfat ve türetilen kelimelerin, camid yani türetilmeyen kelimeler haline gelmesiyle teradiif (birkaç kelimenin aynı manaya gelmesi) doğmuştur. Diğer gelişmeleri buna kıyas et! Demek diller ve kelimeler arasında olan münasebetler bu canlı doğurganlığın neticesidir. (Kızıl İcaz)

Bu tarz izah “Allah Âdeme isimleri öğretti” ayetine aykırı değildir. Çünkü ayetin asıl manası, Allah sonsuz soyut bilgisiyle kendi sistemi içinde geliştirdiği insanoğluna (ki bu insanîyetin kollektif kişiliği Âdem ile ifade edilir) dilleri ve eşyaya isim takmayı öğretti. İnsanoğlu bu mucizevî seviye ile varlığın ve eşyanın mahiyetini öğrendi, meleklerden üstün oldu. Çünkü meleklerin fitratı sabit olduğundan sonsuz gelişmeye müsait olan insan kadar varlığın ve eşyanın mahiyetini ve özelliklerini bilmiyorlar.

Bir Ara Not: Bir ağabeyim benden “Risale-i Nurlar dünyanın birçok diline çevrildi. Neden önemli bir tesir görünmüyor?” diye sordu. Ben de cevaben yukarıda zikrettiğim sözü hatırlattım:

“Bir metnin manası, cümlelerde, kelimelerde değildir. Asıl mana, öyle bir ruhtur ki; müellif onu o metnin içine üfler. Ve sen o manayı herhangi bir cümlede veya kelimedede göremezsin.”

Evet, Risale mütercimlerinin birçoğu, Külliyyatın tamamını okumadıklarından ve Üstadın yetiştirilmesinde çok büyük katkıları olan edebiyat, belagat ve fen ilimlerini bilmediklerinden Risaleleri ve Risale mantığını tam anlamıyorlar; dolayısıyla onların tercümelerinde Risalelerin tesirini ve ilmî inkişafını aramak yanlış olur.

Aylardır üzerinde fırtınalar koparılan Lem’aların sadeleşmişine baktım; yarım saat içinde gördüm ki; Birinci Lem’a içinde geçen *sahra* kelimesini ova diye çevirmiş.. *Sırr-ı ehadiyet, nur-u tevhid içinde ona inkişaf etmiş*, cümlesini aynen bırakmıştır.

22. Lem’ada, ekonomik ve sosyal bir kavram olarak manası kalkınma demek olan *terakki* kelimesini ilerleme, diye çevirmiştir. 26. Lem’anın 11. Ricasında geçen *vücut-u ilmi, kuvvet ve vücut-u harici* ıstılahlarını aynen bırakmış; bu temel anahtar kelimeleri sadeleştirmedeği gibi izahat da vermemiştir. Bunları gördükten sonra başka yerlere bakmak gerekmez, diye bıraktım. Yoksa niyetim, baştan sona kadar okuyup bir rapor hazırlamak idi.

Hani acemi asker topun başına geçer, tetiği çeker; fakat top ateş almayınca yüzbaşı, oğlum niye ateş almadı, diye sorunca; asker: Komutanım, bunun kırk sebebi var. Yüzbaşı: Say bakalım.. Asker: Birinci Sebep, mermiye barut koymayı unuttuk, diye cevaplayınca; yüzbaşı, diğer 39’u söylemeye gerek yoktur, deyip konuşmaya son verir.

Evet, cemaat, anlaşılma veya anlaşılmama üzerinde duracağına iki aydır diğer 39 sebep için destanlar yazıyor. Gündemin en birinci sırasını işgal ediyor.

Sadede dönersek; sahra dünya hayatının maddi şartlarının ağırlığını gösterir. O Lem’ada maddi sebepler çölün kumuna benzetilirken, sosyal hayat da denize ve denizin dalgalarına benzetilmiştir. Dünya sahrasının bu ağır şartlarına rağmen, Allah’ın rahmeti ve özel inayetiyle onda maddi ve manevi yeşil vahalar yaratılmıştır, demek ister. İşte eğer bu sadeleştirmede yapıldığı gibi biz bu sahra ve deniz kavramını *ova* diye çevirirsek, bütün bu irşadî ve sembol manalar tersine döner.

Bu Lem’ada geçen *nur-u tevhid* Allah’ın sonsuzluğunu, her şeyin Onun elinde ve tasarrufunda olmasını bilmek ve böyle bir çerçevede inanmak demektir. Fakat insan zihni bu gerçeği tam kapsamadığından Allah, Yunusun büyük bir balık tarafından yutulması gibi çok özellikli bir ehadiyet tecellisi içinde bu manayı insana gösterir, ona hissettirir. Âdeta ehadiyet tecellisi olarak insanın karşısına çıkıp onunla konuşur. Yani ehadiyet tecellisi küçük ve cüzi olabilir, fakat manası ve özelliği, insanı sonsuz ve kemal-i mutlakta olan bir İlah anlayışına götürür. Bu mana sırr-ı ehadiyet deyimi ile anlatılmıştır. Ve ancak böyle acıklı bir durumda bilinebilen iman ve tevhidin mucizevî tesiri tecelli eder, diye *sırr-ı ehadiyet nur-u tevhid içinde inkişaf*

etmiştir, şeklinde söylenmiştir. Evet, tevhid ile sonsuzluk bilgisi ve inancı olmadan varlık ve hayat aydınlanmaz, başta musibetler ve şerhler olmak üzere her şey karanlıkta kalır, insanı sıkar; onun varlığını yok eder. Demek sırr-ı ehadiyet ve nur-u tevhid kavramları için birer sayfa izahat gerekiyor.

Vücut-u ilmi, kuvvet ve vücut-u harici kavramlarının izahı için müstakil bir makale gerektiğinden onları daha sonraya bırakıyorum. Ayrıca birçok makalemde sırası geldikçe bu ve benzeri ontolojik kavramları bir miktar izah etmişim.

Bahaeddin Sağlam